

ресурс]. – Режим доступу: http://library.khpg.org/files/docs/Part4_.pdf

⁴⁸ Меморандум. Ч. 8. Про переслідування В. Лісової – дружини політв'язня/ Український правозахисний рух. Документи і матеріали київської Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських угод. – Торонто – Балтимор: Смолоскип, 1978. – С.123.

⁴⁹ Попович Оксана/ Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод. Том 1. Особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.khpg.org/files/docs/Part1.pdf>

⁵⁰ Шабатура Стефанія/ Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод. Том 1. Особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.khpg.org/files/docs/Part1.pdf>

*Светлана Герезова (Черновцы)
Ярослава Шеремета (Черновцы)*

ЖЕНСКИЙ ФАКТОР В УКРАИНСКОМ ПРАВООЩИТНОМ ДВИЖЕНИИ (70-е гг. XX ст.)

В статье анализируется деятельность женщин-правозащитниц в диссидентском движении в Украине с акцентом на создании Украинской общественной группы содействия выполнению Хельсинкских соглашений (1976). Рассматривается проблема взаимоотношений между женщинами – участницами движения «инакомыслящих» и властью в 70-е годы XX столетия.

Ключевые слова: *свободомыслие, диссидентское движение, правозащитное направление, Украинская общественная группа содействия выполнению Хельсинкских соглашений (УГГ), репрессии, лагеря, аресты, самиздат, обращение, прошение.*

*Svitlana Herehova (Chernivtsi)
Yaroslava Sheremeta (Chernivtsi)*

FEMININE FACTOR IN THE UKRAINIAN HUMAN RIGHTS MOVEMENT (70'S OF THE 20TH CENTURY)

The body of the article goes on to discuss the problem of women-human rights activists in the dissident movement in Ukraine, focusing on establishment of the Ukrainian public group on committing itself to transparency, to upholding civil and human rights and to non-violent resolution of disputes of Helsinki Accords (1976). Furthermore, the issue of interrelations between the women – participants of the dissident movement and the authorities throughout 70's of the 20th century.

Key words: *freethinking, dissident movement, human rights activities, Ukrainian public group on committing itself to Helsinki Accords, repressions, camps, arrests, self-publishing, addressing, petition.*

УДК 94:36 (477.8)

*Лілія Дробіна
(Чернівці)*

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ

У статті мова йде про становлення приватних і державних форм соціального страхування військових інвалідів. Висвітлюється історичний підхід у ставленні до них громадськості та держави.

Ключові слова: *інвалід, війна, благодійність, соціальне страхування, Червоний Хрест, військовослужбовці.*

В історії тісно переплелися події різноманітних воєн і післявоєнного облаштування. Адже кожна війна залишала після себе важкопоранених і хворих воїнів, яким суспільство присвоїло термін “інвалід”. Цей термін з часом набув поняття не тільки біологічного, соціального, але й юридичного. У нинішній складній соціально-політичній ситуації в Україні звернення до історії соціальної роботи захисту інвалідів досить актуальне, адже знання історичних проблем соціальної роботи та шляхів їх вирішення може допомогти чіткіше визначити сьогоденні аспекти діяльності, обрати найбільш прийнятні способи і прийоми вирішення відповідних завдань.

Один з перших світських підходів до історії досвіду соціальної допомоги подано в праці А. Копиці “Про громадське піклування” (СПб., 1818)¹. Протягом першої половини XIX ст. вона стала, по суті, єдиним історичним дослідженням, присвяченим даному питанню. На рубежі XIX – XX ст. складаються певні напрямки соціальної громадської та приватної допомоги (парафіяльний, земський, міський і т. д.), благодійні установи та товариства. Для дослідження їх роботи використовували і зарубіжний досвід громадського піклування в контексті місцевої практики. Відповідно з’являється і активний інтерес до системи соціального захисту з боку дослідників. Соціальною політикою земств займалися І. Верховцева², національних урядів – О. Колосова³, Л. Жванко⁴, В. Шарпатий⁵, товариств Червоного Хреста – С. Кармалюк⁶ та ін.

Мета статті – здійснення хронологічного, системного аналізу етапів зародження та розвитку соціальної роботи в Україні та еволюції поглядів громадськості на термін “військовий інвалід”. Історичний підхід до даного визначення передбачає виокремлення двох етапів зародження соціальної роботи. Перший охоплює період з X ст. (поява перших історичних документів, що стосуються військово-соціальної роботи) до середини XVIII ст., коли в загальних рисах сформувалася система цієї діяльності і з’явився цілий ряд правових і нормативних документів. Наступний етап триває з середини XVIII ст. по теперішній час і характеризується широким розвитком правової системи

захисту інвалідів війни.

Соціальна робота стосовно “інвалідів війни” розпочалася, ймовірно, ще в далекі часи, оскільки вже тоді можна знайти приклади турботи про людей, що мали певні військові заслуги перед державою і суспільством. Це відбувалося або в рамках традиційних сімейних чи племінних відносин, або як благодійність. Вітчизняний досвід свідчить, що турбота про “служилих” людей стосувалася в основному післятрудоного життя воїнів. Адже у ратному житті начальники, під чиєю “рукою” служили воїни, дбали про їх прожиток, обмундирування та оснащення зброєю.

Офіційно початок благодійності пов’язують з 911 р., коли був підписаний договір князя Олега з греками, який містив у собі взаємні зобов’язання про викуп русичів і греків, де б вони не перебували, і відправлення їх на батьківщину. У договорі прямо говорилося: “Буде трапитися русичу бачити в чужій землі грека, або греку русича, викуповувати оного і відсилати у свою землю, одержавши дану за нього ціну... Подібним чином викуповувати і військовополонених і повертати їх у свою землю”⁷. Згодом і договір Ігоря 945 р. підтвердив ці положення. За своєю суттю ці договори містили у собі моменти соціальної роботи і були першим свідченням турботи держави про громадян.

Справжнім поштовхом у розвитку благодійності стало прийняття християнства в 988 р. Проявляючи гнучкість і користуючись підтримкою князівської влади, православна церква досить швидко поширила свій вплив у Київській Русі. Виникли і законодавчі акти, що регулювали соціальну підтримку різних категорій населення. До найдавніших правових документів такого роду належать статuti князів Володимира Великого та його сина Ярослава Мудрого.

Князь Володимир постановив віддавати десятину з усього майна нужденним, заснував перші богадільні, лікарні. Прагнучи закріпити свою діяльність, у 996 р. видав Статут (або Закон) про надання організованого характеру благодійній діяльності. Турбота про страждених воїнів ставала предметом постійної уваги князівської влади і духовенства.

Починання Володимира продовжив його син Ярослав Мудрий, заснувавши у 1096 р. сирітське училище, в якому перебувало на князівському утриманні 300 юнаків, у тому числі діти поранених і покалічених воїнів⁸. В першому писемному зводі законів, іменованого “Руською Правдою” містилися статті соціального характеру, що було нове для молодих держав Європи.

Розвиток військово-соціальної роботи у Київській Русі було перервано татаро-монгольською навалою. На зміну благодійності князів поступово приходять монастирсько-церковні форми піклування (годування мандрівників, прочан, всіх, хто потребував допомоги в період лих, воєн, голоду), користуючись тим, що татарські хани, особливо в перший період панування над Руссю-Україною, з по-

вагою ставилися до духовенства, надавали ієрархам грамоти (ярлики), звільняли церкви й монастирі від дані та поборів, залишали за духовенством турботу про тих, хто її потребував. Незважаючи на велику шкоду, якої завдали Русі-Україні монголо-татарські спустошення, чужинські впливи, війни та чвари, традиції благодійницької діяльності, закладені з часів Київської Русі, не були забуті.

Проте появу безпосередньо терміна “інвалід” пов’язують з латинським словом “invalidus”, що означає “слабкий”, “немічний”⁹. Приблизно вже в кінці середніх віків – в епоху численних воєн – він набув специфічно військового відтінку. Ним почали називати людей, що втратили здоров’я на війні і потребували опіки або державної допомоги. Можливо, ці обездолені немало набридали державним установам, а також міським і сільським громадам, вимагаючи до себе уваги, в переконанні, що вони мають безумовне право на матеріальне забезпечення за рахунок держави або общини. Вимоги до державної і громадської благодійності стали особливо наполегливими, коли в західно-європейських країнах з’явилися постійні армії. У цих арміях солдати залишалися протягом десятків років і за цей час втрачали всякий зв’язок зі своєю сім’єю і зі своєю громадою. Коли вони втрачали працездатність, їм ніде було шукати притулку або допомоги. Тому значну соціальну допомогу нужденним продовжували надавати церкви та монастирі. Крім релігійної й просвітницької діяльності, монастирі розвивали різного роду ремесла, надавали притулок і допомогу старим людям, осиротілим, потерпілим від лиха.

З XVI ст. специфічним різновидом громад стали церковні братства, які брали активну участь у розв’язанні багатьох соціальних проблем своїх членів і тогочасного українського суспільства: поруч з допомогою нужденним вони викуповували бранців із татарсько-турецької неволі. Багато братств мали власні “шпитали” – притулки для всіх тих, хто не мав сили самостійно жити з праці своїх рук (старі, немічні, вдови та ін.). Ці братські шпитали існували дуже довго¹⁰.

Перші спроби державного опікування військовими інвалідами мали місце у Франції і відносяться приблизно до початку XVI ст. Хворих покалічених або престарілих солдат розсилали для годування по замках і монастирях. Перша спеціальна установа для піклування про інвалідів була заснована Людовиком XIV в 1671-1676 рр. Це був так званий “Дім інвалідів” (фр. L’hôtel national des Invalides), який в 1674 р. прийняв перших солдатів-ветеранів. До кінці XVII ст. тут мешкало 4 тис. ветеранів. Вони були об’єднані в роти під керівництвом офіцерів і працювали в шведській та гобеленній майстернях, а також в майстерні з розмальовування гравюр. (У наш час Державний військовий шпиталь “Дім інвалідів” продовжує традиції добродійного закладу Людовика XIV і все ще приймає інвалідів¹¹).

Схожу роль виконував православний Зарубський Успенський монастир (з кінця XV ст. – Трахтеми-

рівський), який польський король Стефан Баторій у 1576 р. віддав козакам для облаштування там шпиталю для старих і німецьких козаків, а самому монастирю призначались доходи від перевезення через Дніпро і місцевих кар'єрів, де добувався кремінь для виготовлення млинових каменів. У Вільшанській угоді 1617 р. зазначалося, що монастир повинен виконувати лише функції лікарняного закладу¹². Вже у 1665 р. після зруйнування Трахтемирова цю роль перебрав Межигірський монастир. Кошовий отаман Запорозького війська Іван Сірко в 1676 р. у листі ігумену Межигірського монастиря сповіщав, що запорожці посилають гроші монастирю, “де моляться за козаків і лікують їх”¹³. Після ліквідації монастиря у 1786 р. в ньому планувалося відкрити притулок для поранених і скалічених офіцерів, але безуспішно.

По всій Україні для старих воїнів-козаків створювалися благодійні установи, що були водночас і лікарнями, і притулками, і громадськими осередками. Накопичення певних матеріальних статків у руках козацької верхівки спонукало її до благодійництва. Не тільки гетьмани, а й полковники, козацька старшина будували церкви, монастирі, шкільні споруди. Великим покровителем української церкви, меценатом і захисником прав народних мас був гетьман Іван Мазепа.

Друга половина XVII-XVIII ст. характеризувалася переходом до державної системи захисту нужденних. На територію України після приєднання до складу Російської імперії поширилися і закони останньої. В період правління Петра I утвердилися державно-адміністративні підходи до суспільної та приватної опіки. Держава законодавчо втрутилась у справи церкви, підпорядкувавши її своєму впливові, обмежила використання монастирів як закладів соціального піклування.

Значним соціальним явищем, що потрапило в сферу державного втручання, була бідність колишніх військових. Через те, що держава не в змозі була забезпечити воїнів пенсіями, утримання їх покладалося на монастирі. На підставі указу царя 1724 р. солдати, які стали непридатними ні до військової служби, ні до якої-небудь роботи, розсилалися по монастирях і богадільнях, які створювалися у всіх губерніях. І уточнювалось, що кількість ченців у монастирі ставиться в пряму залежність від числа людей, за якими вони доглядають¹⁴.

Основи системного підходу до соціальної допомоги продовжили виявлятися і наприкінці XVIII ст. з прийняттям нового законодавства. Реформа про губернії 1775 р. Катерини II сприяла тому, що про дворянських вдів і сиріт дбала тепер “дворянська опіка”, яка створювалася у губерніях на основі Приказу громадської опіки¹⁵.

Обов'язки надання прожитку і одягу непрацездатним жителям села були покладені на поміщиків. У містах будівництвом і утриманням госпіталів, богадільень й інших закладів громадської опіки займалися міські (станові) управління (магістрати). Колишнім солдатам і сиротам допомогу надава-

ли монастирі, яким для цього виділяли кошти з державної казни. Створена Катериною II система державного піклування проіснувала з незначними змінами до початку XX ст.¹⁶

Подальший розвиток турботи про військовослужбовців і їхніх сімей отримала за правління Анни Іоанівни (1730-1740 рр.). Вдови могли доживати свій вік в жіночих монастирях, а діти вчитися, “хто до чого схильний буде”, щоб “не тільки державі корисні бути, але і самі через ті науки задоволене харчування мати могли”¹⁷. Зросло число лазаретів, засновувалися польові аптеки, хірургічна школа.

У 1732 р. була розширена мережа шкіл солдатських синів. У кожному полку навчалось вже по 80 осіб. Після досягнення 15-річного віку юнаків розподіляли по полках і кораблях. Найбільш здібних учнів залишали в школах до 18 років “для удосконалення у військових науках”¹⁸.

Багато випускників шкіл за успіхи в службі отримували офіцерські чини та дворянські звання. Прикладом може служити капітан артилерії Яків Козельський – надалі відомий вчений, педагог і просвітитель другої половини XVIII ст. Народився він в 1726 р. в родині старшини Полтавського полку. Закінчивши школу, служив на різних посадах, а після виходу в відставку отримав чин надвірного радника і продовжив службу в Сенаті, а потім у Малоросійської колегії.

У справі соціального захисту сімей військовослужбовців значну роль зіграло Маріїнське відомство – відомство установ імператриці Марії, дружини Павла I. Вона завідувала ним більше 30 років (1797-1828 рр.). Так, під її заступництвом відкрилося військово-сирітське відділення Виховного будинку, пізніше Павловський інститут, засновано два училища для солдатських дочок і училище для дітей нижніх чинів морського відомства в Севастополі та Миколаєві. За її ініціативою було створено також заклади для дітей офіцерів, засновані особливі училища для дітей солдатів гвардійських полків¹⁹.

Велике соціальне значення мало створення Товариства Червоного Хреста як спеціальної організації з надання допомоги пораненим на полі бою. Його предтечею вважають військового лікаря П. Загорського (згодом він став академіком), який наприкінці XVIII ст. допомагав полоненим і цивільному населенню без поділу на “своїх” і “чужих”. Відомий хірург М. Пирогов під час російсько-турецької війни 1854-1856 рр. під покровительством російської імператриці Марії уперше сформував заgonи сестер милосердя для догляду за пораненими й хворими солдатами в кількості 200 чоловік. Під впливом цього починання у 1863 р. у Швейцарії на базі філантропічної організації “Суспільна користь” розпочав роботу Міжнародний комітет допомоги пораненим, а вже у 1867 р. виникло Товариство опіки поранених і у Росії. До нього належав і добре організований український відділ. Як окрема ланка Червоний Хрест в Україні виник аж в 1918 р. під час Першої світової війни. Товариство надавало

активну допомогу в медичному обслуговуванні й цивільному населенню, серед яких були сім'ї солдат, призваних на дійсну службу²⁰.

Починаючи з XVII ст., здійснювалося матеріальне забезпечення за рахунок казни лише державних чиновників і військовослужбовців на підставі спеціального законодавства залежно від заслуг перед державою або відповідно до таблиця про ранги. З XIX ст. ця допомога отримали назву "пенсійна". До того ж військові почали отримувати оклад, з якого знімалось 5% на шпиталь і медикаменти в інвалідний фонд, встановлений в 1816 р. Виявлялася турбота і про членів сімей військових: бездітна вдова одержувала половину пенсії, належної чоловікові; мати, що мала трьох дітей і більше, – повну пенсію²¹.

У 1864 р. в результаті земської реформи справи громадської опіки були передані земським установам, організованим за становим принципом (для селян, міщан, купців). Законодавство поклато на земства дуже широкі обов'язки, серед яких виплата одноразової допомоги сім'ям нижчих чинів запасу в разі призову годувальника в армію. Крім того, земства вели профілактичну роботу з метою попередження бідності. Для цього вони відкривали тимчасові приміщення для переселенців, безкоштовні їдальні, бюро і контори з працевлаштування, займалися організацією громадських робіт.

На Правобережній Україні земства були введені аж у 1911 р. і вже під час Першої світової війни стали на захист соціальних прав постраждалих від воєнних дій: допомагали біженцям, сприяли реабілітації поранених та інвалідів, займалися питаннями компенсації матеріальних збитків потерпілим від війни, надавали технічну, матеріальну та трудову допомогу родинам мобілізованих до армії, сприяли забезпеченню продуктами населення окупованих територій. В часи війни та революції земства краю потрапили у фінансову скруту, викликану загальною економічною та фінансовою кризою в країні, земська податкова система була зруйнована, через що забезпечити виконання своїх завдань у повному обсязі земства не могли²².

Піклуванням нужденними у містах займалися громадські управи. Основними видами піклування були – допомога за рахунок пожертвувань або міських коштів; утримання в закритих закладах (богадільнях, дитячих притулках та ін.). Ці добровільні пожертвування здійснювали заможні підприємці, громадські діячі. Благодійницькою діяльністю займалася також українська письменниця, педагог, активний громадський діяч періоду української революції Софія Русова.

У цей період матеріальне утримання виділялося вже як привілей, що надавався державним чиновникам і військовим при виході у відставку за віком або у зв'язку з каліцтвом, отриманим на війні. Державне піклування нужденними верствами населення доповнювалося опікою в рамках сімейних відносин, колективної взаємодопомоги у середині сільської громади.

В Західній Україні також відбувалися певні зрушення в соціальній сфері згідно з чинними законами країн, що панували в той час на цих територіях. Будинки інвалідів у Львові було побудовано в 1855-1863 рр. за розпорядженням та на кошти австрійського імператора Франца Йосифа I (у сумі 700 тис. злотих ринських), за сприяння генерал-ад'ютанта кайзера графа Грюндера як Будинки військових інвалідів для вояків Галичини, скалічених у боях, щоб вони могли отримати гідне життя на власній землі. Триповерхова будівля призначалася для розміщення та утримання на пансіоні 500 інвалідів як офіцерів, так і солдатів²³.

Отже, протягом XVIII – XIX ст. були організовані спеціальні військові богадільні, крім того, інвалідів почали влаштовувати як сторожів при пам'ятниках, переправах, шлагбаумах і т.д. Це було початком системи первинного працевлаштування інвалідів. Але, очевидно, розміщення інвалідів по різних постах не було особливо раціональним, й інваліди часто виявлялися "неспритними", тобто не відповідали покладеним на них обов'язкам. Впродовж багатьох століть слово "інвалід" мало вузький, військовий сенс. Непрацездатні, хворі, немічні, що не мали відношення до військової служби, не позначалися цим словом. Вони валялися на вулицях і площах, біля церков і монастирів, виставляючи напоказ своє каліцтво і хвороби, волаючи до доброго серця приватних благодійників. Їх називали убогими, каліками, юродивими, але слово "інвалід" до них не застосовувалося.

В розуміння терміна "інвалідності" завжди вкладалися уявлення про певну "кількість" непрацездатності. Оскільки поняття "інвалідності" виросло з вимоги про допомогу людині, що втратила працездатність, тому слід було визначити той ступінь непрацездатності, яка робила цю вимогу про допомогу достатньо обґрунтованою. Не кожна втрата працездатності давала право на допомогу, а тільки значна, істотна, разюча.

У воєнний період історії інвалідності, мабуть, тільки важкі пошкодження здоров'я, що робили неможливою яку-небудь професійну роботу, враховувалися при направленні інваліда в богадільню, інвалідний будинок та ін.

Створити єдиний керівний орган, який би займався координацією діяльності в сфері соціального захисту, за часів Російської імперії не вдалося, і справами охорони здоров'я й опікування відало Міністерство внутрішніх справ. Єдиним досягненням у цей час було заснування в 1916 р. Головного управління державної охорони здоров'я під керівництвом Г.Є. Рейна²⁴.

Ситуація не змінилася і після проголошення Української Народної Республіки. У цей період за аналогією з російським урядом було створено медико-санітарну управу (січень 1918 р.) у рамках діяльності Секретарства внутрішніх справ²⁵. І хоча було створено Департамент державного опікування і Відділ піклування інвалідів, але вони так і не виїшли зі стадії підготовчих заходів.

З приходом до влади Гетьманату було вирішено створити окремих вищий виконавчий орган, який би займався виключно соціальною політикою. З цією метою 25 травня 1918 р. було створено нове Міністерство народного здоров'я й державного піклування²⁶, що, на наш погляд, було одним із прогресивніших кроків гетьманського уряду в соціальній сфері. Очолював його впродовж усього існування Гетьманату і всіх змін уряду В. Ю. Любінський. Також при цьому департаменті передбачався як один із відділів департаменту опікуванням – відділ опіки інвалідів²⁷. Місцевими органами, через котрі здійснювалася допомога інвалідам, були міські і земські інституції, які провадили свої заходи через спеціальні органи, а саме: міські, губернські, повітові і волосні комітети допомоги військово-скаліченим, до складу яких входили представники міських і земських самоврядувань, а також представники місцевих спілок військово-скалічених²⁸.

В період Української національно-визвольної революції на території України активно діяли товариства Червоного Хреста, які на усій території УНР організувало селян для забезпечення необхідними продуктами госпіталів. Його відділи не лише приймали пожертвовані продукти, а й здійснювали їх розподіл по лазаретах²⁹. Значну допомогу надавала також церква, організовуючи з цією метою збори коштів на потреби Червоного Хреста.

Находила посильна допомога хворим воякам Галицької армії. Також було встановлено контакт між українськими лікарями та Червоним Хрестом Добровольчої армії (колишній Південхрест). Це дало можливість відправити частину хворих козаків до госпіталів.

На початку 1920 р. в УНР розпочалось формування національних комітетів Червоного Хреста. Зокрема, Польський Червоний Хрест відкрив у Кам'янці-подільському шпиталь для солдатів і офіцерів польської армії. Діяльність єврейського товариства „Червоного Маген-Давида” зосереджувалась на обслуговуванні хворих євреїв³⁰.

Після поразки УНР справою підтримки нужденних займався Наркомат соціального забезпечення (НКСЗ). В період громадянської війни виняткове становище займали військовослужбовці новоствореної Червоної армії, які перебували на повному державному забезпеченні і щомісячно отримували невелику суму грошей. Радянське законодавство поширилось і на територію України, тому для отримання права на пенсію по інвалідності військовослужбовцю достатньо було визнання втрати працездатності і відсутності матеріального забезпечення. У 30-ті роки основним завданням соціального забезпечення було проголошено роботу з працевлаштуванням інвалідів, забезпечення червоноармійців та інвалідів війни пенсіями. З 1940 р. були значно збільшені розміри пенсій військовослужбовцям, які стали інвалідами, і членам сімей, які втратили годувальника³¹. Однак, незважаючи на всі здобутки нової влади, загальний стан забезпечення в 20-30-і роки XX ст. дослідники

відзначають як проблемний та драматичний для українського народу в порівнянні з наступними періодами.

Напередодні Великої Вітчизняної війни РНК СРСР прийняв постанову “Про пенсії і допомогу особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу надстрокової служби та їх сім'ям”³², що регулював пенсійне забезпечення вказаних осіб за вислугу років, по інвалідності та у разі втрати годувальника.

У період війни було прийнято ряд рішень, спрямованих на поліпшення пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей: збільшувалися розміри пенсій та допомог, встановлювалися нові види забезпечення³³. У січні 1943 р. при РНК союзних і автономних республік створені управління та відділи по державному забезпеченню і побутовому облаштуванню сімей військовослужбовців. У їхніх руках зосереджувалася організація всієї допомоги сім'ям фронтовиків з боку держави, підприємств, установ.

Період до початку 90-х рр. XX ст. у розвитку системи пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей характеризується не корінними змінами, а появою численних нормативно-правових актів як реакції на різноманітні події у світі та країні. Ці факти вводили певні пільги конкретним категоріям пенсіонерів (ювілейні дати Перемоги у Великій Вітчизняній війні, введення додаткових пільг для учасників афганських подій, ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС і т.д.).

Перша світова війна, революція, громадянська війна, Друга світова війна призвели до різноманітних соціально-економічних змін в Україні, внаслідок чого в системі соціального забезпечення та соціального захисту проводилася централізована державна політика. Держава стає головною фігурою допомоги, а церква, громадські організації й приватні особи не беруть участі в цій діяльності. В СРСР сформувалася модель соціальної роботи з фінансуванням головним чином з держбюджету (95 і більше відсотків асигнувань) з бюрократичною системою розподілу фондів соціального забезпечення, вона тим не менше забезпечувала військовослужбовцям та військовим пенсіонерам стерпне існування аж до свого розвалу на початку дев'яностих років.

Власний досвід становлення і розвитку різноманітних форм громадського піклування особливо цінний у наші дні, коли гостро постала потреба вдосконалення як існуючих державних структур соціальної допомоги і створення нових, що відповідають сучасним умовам та вимогам, так і розгортання різних форм громадської і приватної благодійності. Ці традиції узагальнили значний соціальний досвід благодійництва, допомоги, підтримки, створили унікальний соціальний простір, підґрунтя для виникнення теоретичних засад соціальної роботи, які, відтворюючи національний менталітет, зробили культурний і теоретичний

внесок у становлення вітчизняної теорії соціальної роботи.

Таким чином, на етапі зародження військово-соціальної роботи в Україні, в основному здійснювалося забезпечення військових та членів їх сімей в старості, в разі їх поранення і каліцтва, надавалася допомога дітям, які втратили батька. Спочатку соціальне забезпечення мало переважно натуральну форму, потім на перше місце вийшла грошова форма допомоги у вигляді пенсії, при цьому збереглися і натуральні. Використання пенсій стало якісним стрибком у військово-соціальної роботи. Історія Української держави дозволяє зробити висновок, що в усі часи виявлялась постійна турбота про збройних захисників і ветеранів, членів їх сімей.

¹ www.jlaw.snu.edu.ua/download/?id=158...

² Верховцева І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911-1920 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / І. Г. Верховцева. – Черкаси, 2004. – 19 с.

³ Колосова О. О. Організація охорони здоров'я та соціального забезпечення населення України в часи правління національних урядів 1917-1921 років // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – № 2. – С.23.

⁴ Жванко Л. М. Соціальні виміри Української держави (квітень – грудень 1918 р.) / Л. М. Жванко. – Х.: Прапор, 2007. – 224 с.

⁵ Шарпатов В. Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20-30-ті роки ХХ ст.). – К.: Ніка-Центр, 2006. – 268 с.

⁶ Кармалюк С., Кармалюк Ю. Соціальна допомога цивільному населенню та армії Українським Товариством Червоного Хреста в 1919-1920 рр. // Питання історії України. Зб. наук. праць. – Чернівці: Технодрук, 2011. – Т.14. – С.84-88.

⁷ <http://litopys.org.ua/>

⁸ Там само.

⁹ Вигдорчик Н. А. Методика лікарсько-трудової експертизи. – Л., 1948. – С.61.

¹⁰ Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. – К.: Видавничий дім "KM Academia", 2000. – С. 56.

¹¹ [http://Pensionnaires_reçus_à_l'hôtel_des_Invalides,1673-1796_\(фр.\)](http://Pensionnaires_reçus_à_l'hôtel_des_Invalides,1673-1796_(фр.))

¹² Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. VII. – К., 1995. – С.356-365.

¹³ <http://vyshgorod.info/galerejagoroda/istorijagoroda/126-golovnij-monastir-vjska-zaporozkogo>

¹⁴ Анісімов Е. В., Каменський А. Б. Росія в XVIII – першій половині XIX століття: Історія. Історик. Документ. – М.: МИРОС, 1994. – С.15.

¹⁵ Ступчак Ф. Прикази громадської опіки і системи охорони здоров'я: досвід діяльності / Ф. Ступчак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. – 2004. – Вип. 8. – С. 14-17.

¹⁶ Максимов Е. Д. Суспільна допомога що потребує історичного розвитку її в Росії. Спб., 1906. – С. 24.

¹⁷ Анісімов Е. В., Каменський А. Б. Вказ.праця. – С.130.

¹⁸ Там само. – С.134.

¹⁹ Быстренко В. И. История государственного управления и самоуправления в России. – М.: Инфра-М; Новосибирск: Изд-во НГАЭиУ, 1997. – С. 78-85.

²⁰ Івченко Л. Український Червоний Хрест в Києві (1941-1942) / Л. Івченко // Матеріали до історії Української Медицини. – Чикаго: Видавництво УЛГПА, 1988. – Т.2. – С. 132-151.

²¹ Нешеретний П. І. Історичне коріння розвитку соціальної роботи в Росії. Сб. Соціальна робота. – Вип. № 6. – М., 1992. – С. 37.

²² Верховцева І. Г. Вказ.праця. – С. 10.

²³ <http://www.ubgd.lviv.ua/index.php?id=117>

²⁴ Коник С. Державне управління охороною здоров'я в період Гетьманату та в добу Української Народної Республіки (1917-1920 рр.) / С. Коник, Я. Радиш // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2003. – Вип.4. – С.25.

²⁵ Жванко Л. М. Вказ. праця. – С. 64.

²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі – ЦДАВО України). – Ф.1035. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк.5.

²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3325. – Оп 1. – Спр. 242. – Арк.11.

²⁸ Там само. – Арк. 34 зв.

²⁹ Кармалюк С., Кармалюк Ю. Вказ. праця. – С. 86.

³⁰ Акодус Я. Краткий очерк Советского Красного Креста / Я. Акодус. – М.: Медицина, 1958. – 127 с.

³¹ ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп.7. – Спр.297. – Арк.207.

³² У Раді Народних Комісарів Союзу РСР. Про пенсії військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу строкової служби і їх сім'ям // Радянська Буковина. – 1940. – 19 липня.

³³ Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. В 7-ми т. / Ред. і голов. упорядник С. Д. Михальчук. – К.: Держполітвидав, 1963. – Т.1: 1917-1941 рр. – 771 с.; Т.2: 1942-1951 рр. – 848 с.

*Лілія Дробина
(Черновці)*

ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ВОЕННЫХ ИНВАЛИДОВ В УКРАИНЕ

В статье речь идет о становлении частных и государственных форм социального страхования инвалидов. Освещается исторический подход в отношении к ним общественности и государства.

Ключевые слова: инвалид, война, благотворительность, социальное страхование, Красный Крест, военнослужащие.

*Lilia Drobina
(Chernivtsi)*

FORMING OF THE STATE SYSTEM OF DISABLED VETERANS' SOCIAL SECURITY

The article is about the formation of private and public forms of social insurance of disabled veterans. The author also highlights the historical approach in case of public and state attitude to them.

Key words: disabled, war, charity, social insurance, the Red Cross, military.